

Effectiveness of Communication Skills Training on the Social Adjustment and Quality of life for Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder

Nastaran Seyedesmaili
Ghomi

Assistant Professo, Department of Psychology,
University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Ali Salmani

Ph.D. Student in Psychology, University of
Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Abstract

Autism disorder, due to the problems it causes in the development of communication, emotional, interactive, verbal and cognitive skills of affected individuals, involves almost all family members, especially mothers, in the problems caused by this disorder. The present study was conducted with the aim of investigating the effectiveness of communication skills training on social adjustment and quality of life of mothers with autistic children. The research method was an experimental pre-test-post-test with a control group. The statistical population of the study included all mothers with autistic children in Ardabil city in 2024, from which 30 people were selected according to the study entry criteria and through purposive sampling and were randomly assigned to the experimental group (15 people) and the control group (15 people). The experimental group received 8 sessions of 75 minutes of the communication skills training program of McKay et al (2009) and the control group continued their normal routine. Bell's (1961) Social Adjustment Questionnaire and Skevington et al (2004) Quality of Life Questionnaire were used to collect data. The data were analyzed using multivariate analysis of covariance. The findings showed that there was a significant difference between the mean social adjustment ($P < 0.001$, $F = 57.40$, $\eta^2 = 0.688$) and quality of

Accepted: 22/07/2025

Received: 26/12/2024

eISSN: 2252-0031

ISSN: 2476/647X

* Corresponding Author: seyedesmaili@yahoo.com

How to Cite: Seyedesmaili Ghomi, N., Salmani, A. (2025). Effectiveness of Communication Skills Training on the Social Adjustment and Quality of life for Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder, *Journal of Psychology of Exceptional Individuals*, 15(57), 105-139. DOI: 10.22054/jpe.2025.83606.2778

life ($P < 0.001$, $F = 89.58$, $\eta^2 = 0.775$) of mothers in the experimental and control groups in the post-test. Thus, after implementing the communication skills training program, the mean scores social adjustment and quality of life of mothers in the experimental group increased significantly compared to the control group. Therefore, mothers of children with autism spectrum disorder can improve their adjustment with the help of communication skills and their quality of life will increase.

Keywords: Communication Skills Training, Social Adjustment, Quality of Life, Mothers of Children with Autism.

Extended Abstract

1. Introduction

The existence of an exceptional child has a profound impact on the parenting style of parents, and these unpleasant effects, if not resolved in a logical and remedial manner, cause irreparable harm to the mental health of parents and other members of families with an exceptional child (Aghaziarati et al., 2022). A child with autism spectrum disorder can be a threat to the mother's mental and physical health and her adjustment, and in most cases, the existence of such a child has negative effects on the mother's life (Patel et al., 2022), because raising an autistic child is a difficult experience.

One of the variables that mothers of children with autism spectrum disorder have difficulty with compared to normal mothers is social adjustment (Lashari et al., 2018; Lee et al., 2018). Social adjustment for mothers of children with autism spectrum disorder is presented in the form of communicating, solving problems, making decisions, and managing their behavior. Mothers of autistic children in their daily activities and relationships have social problems and have a low quality of life (Bazarfeshan et al., 2019).

Quality of life for mothers of children with autism spectrum disorder, like others, can be related to the level of satisfaction that the person has with their life with their autistic child and family members. For mothers, this satisfaction depends on social connections, the ability to participate in various family activities with the autistic child and the community, and freedom of choice.

Considering the types of problems and issues that affect children with autism spectrum disorder and their families, one of the interventions that can be effective in this regard is communication skills training. Communication skills are skills through which people are able to participate in interpersonal interactions and the communication process; this means the process through which people share their information, thoughts, and feelings through verbal and non-verbal exchange. (Bavazin et al., 2018). Therefore, paying attention to communication skills training to strengthen the communication capabilities of autistic children and their mothers could be another necessity of this research. In this regard, the present study was conducted with the aim of investigating the question of whether

communication skills training is effective on social adjustment and quality of life of mothers with autistic children?

2. Methodology

The research method was an experimental pre-test-post-test with a control group. The statistical population of the study included all mothers with autistic children in Ardabil city in 2024, from which 30 people were selected according to the study entry criteria and through purposive sampling and were randomly assigned to the experimental group (15 people) and the control group (15 people). The experimental group received 8 sessions of 75 minutes of the communication skills training program of McKay et al (2009) and the control group continued their normal routine. Bell's (1961) Social Adjustment Questionnaire and Skevington et al (2004) Quality of Life Questionnaire were used to collect data. The data were analyzed using multivariate analysis of covariance.

3. Results

As shown in Table 1, after adjusting for pre-test scores, there is a statistically significant difference between the mean post-test scores of the experimental and control groups in the variables of social adjustment ($P<0.001$, $F=57.40$, $\eta^2=0.688$) and quality of life ($P<0.001$, $F=89.58$, $\eta^2=0.775$). Therefore, the research hypotheses regarding the effectiveness of communication skills training in increasing social adjustment and quality of life of mothers with autistic children are confirmed in the post-test, which indicates the effectiveness of this intervention.

Table 1. Results of analysis of covariance to examine the effectiveness of the intervention on research variables

Source	Variable	SS	Df	MS	F	Sig	Eta
Pre-Test	Social adjustment	161.34	1	161.34	48.51	0.001	0.651
	Quality of life	74.38	1	74.38	29.59	0.001	0.532
Group	Social adjustment	190.91	1	190.91	57.40	0.001	0.688
	Quality of life	225.18	1	225.18	89.58	0.001	0.775
Error	Social adjustment	86.46	26	3.32	-	-	-
	Quality of life	65.36	26	2.51	-	-	-

4. Discussion and Conclusion

The findings of the study showed that there was a significant difference between the adjusted means of mothers in the experimental and control groups in terms of social adjustment at the post-test. Thus, communication skills training significantly increased the social adjustment of mothers with autistic children in the experimental group. In explaining these findings, it can be stated that the birth of a child with autism spectrum disorder places a high amount of responsibility on the shoulders of parents of this group of children, especially mothers, and limits their opportunities for social interaction and presence (Jamali et al., 2023). Teaching appropriate and efficient communication skills can significantly help parents protect themselves and their children in dealing with social harm and achieving their goals. Therefore, examining these adaptations and coherences with a holistic and integrated approach can be effective in assessment and treatment to better diagnose problems related to the child in the family and, through this, significantly contribute to improving the individual and social adaptation of the mother-child (Mikaeili et al., 2023).

Another finding of the study showed that there was a significant difference between the adjusted means of mothers in the experimental and control groups in terms of quality of life in the post-test. Thus, communication skills training significantly increased the quality of life of mothers with autistic children in the experimental group. In explaining these findings, it can be stated that the existence of a child with autism has a significant impact on the beliefs, thoughts, and feelings of the parents of these children, to the extent that the mothers of these children experience various feelings, including confusion, bitterness, denial, depression, and hopelessness, among many other negative emotions. Families with children with autism spectrum disorder experience disintegration in daily life more than other families with disabled children, and as a result, their quality of family life decreases (Akafi broujeny et al., 2023).

Among the effective interventions in improving the quality of life and general health of mothers is communication skills. Teaching communication skills helps mothers to adapt to their different circumstances in an appropriate way and achieve a relatively adequate level of quality of life (Bamdad et al., 2024). These skills empower mothers to accept their communication responsibilities and effectively

deal with the needs, expectations, and everyday problems of their children in an efficient manner.

Acknowledgments

This article is based on a research project conducted by the University of Mohaghegh Ardabili under the ethical code IR.UMA.REC.1403.038. We would like to thank all the individuals and organizations who helped us to carry out this research as well as possible.

اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم

نسترن سیداسماعیلی قمی * استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل ایران

علی سلمانی دانشجوی دکتری روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

چکیده

اختلال اوتیسم به علت مشکلاتی که در رشد مهارت‌های ارتباطی، عاطفی، تعاملی، کلامی و شناختی افراد مبتلا ایجاد می‌کند، تقریباً تمام اعضای خانواده، به ویژه مادران را درگیر مسائل ناشی از این اختلال می‌کند. پژوهش حاضر باهدف بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم انجام گرفت. روش پژوهش آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل تمامی مادران دارای فرزند اوتیسم در سال ۱۴۰۳ شهر اردبیل بود که از میان آن‌ها برحسب ملاک‌های ورود به پژوهش و به‌روش نمونه‌گیری هدفمند ۳۰ نفر انتخاب و به‌صورت تصادفی در گروه آزمایش (۱۵ نفر) و گروه کنترل (۱۵ نفر) جایگزین شدند. گروه آزمایش ۸ جلسه‌ی ۷۵ دقیقه‌ای برنامه‌ی آموزش مهارت‌های ارتباطی مک‌کی و همکاران (۲۰۰۹) را دریافت کردند و گروه کنترل به روال عادی خود ادامه دادند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه‌ی سازگاری اجتماعی بل (۱۹۶۱) و پرسشنامه‌ی کیفیت زندگی اسکویتنگتون و همکاران (۲۰۰۴) استفاده شد. داده‌ها با استفاده از تحلیل کوواریانس چندمتغیره مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها نشان داد که بین میانگین سازگاری اجتماعی ($P < 0/001$ ، $F = 57/40$ ، $\eta_p^2 = 0/688$) و کیفیت زندگی ($P < 0/001$ ، $F = 89/58$ ، $\eta_p^2 = 0/775$) مادران گروه آزمایش و گروه کنترل در پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بدین‌صورت که بعد از اجرای برنامه‌ی آموزش مهارت‌های ارتباطی، میانگین نمرات سازگاری اجتماعی و

مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم» با حمایت دانشگاه محقق اردبیلی است.

* نویسنده مسئول seyedesmaili@yahoo.com

کیفیت زندگی مادران در گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل به‌طور معناداری افزایش یافته است؛ بنابراین، مادران دارای فرزند اوتیسم به کمک مهارت‌های ارتباطی می‌توانند سازگاری خود را بهبود بخشند و کیفیت زندگی در آنان افزایش می‌یابد.

کلیدواژه‌ها: آموزش مهارت‌های ارتباطی، سازگاری اجتماعی، کیفیت زندگی، مادران دارای فرزند اوتیسم.

مقدمه

وجود کودک با نیازهای ویژه تأثیر عمیقی بر نحوهٔ فرزندپروری والدین می‌گذارد و همین اثرات ناخوشایند چنانچه به‌صورت منطقی و چاره‌جویانه حل نشود زیان جبران‌ناپذیری بر سلامت روانی والدین و سایر اعضای خانواده‌های دارای کودک استثنایی وارد می‌کند (آقازیارتی و همکاران، ۱۴۰۱). کودکان استثنایی ۱۲ گروه را شامل می‌شوند که از این میان ۷ گروه اختلال رشد ذهنی^۱، اختلال طیف اوتیسم^۲، معلولیت جسمی-حرکتی^۳، چندمعلولیتی^۴، آسیب‌دیده شنوایی (ناشنوا)^۵ و آسیب‌دیده بینایی (نابینا)^۶ شامل طرح فراگیرسازی حمایتی هستند (نوبخت و همکاران، ۲۰۲۰). با توجه به شیوع بالای اختلال طیف اوتیسم تعداد قابل‌ملاحظه‌ای از خانواده‌های ایرانی، از اثرات منفی داشتن یک کودک آسیب‌دیده و فشارهای روانی، اجتماعی و مالی ناشی از داشتن چنین کودکی در امان نیستند و این عوامل می‌توانند آسیب‌ها و آثار منفی بر وضعیت سلامت مادران بر جای گذارده، ثبات و کیفیت زندگی فردی و خانوادگی آن‌ها را برهم بزند. طبق گزارش سازمان جهانی بهداشت^۷، میانگین شیوع اختلال طیف اوتیسم در بین کودکان در سراسر جهان تقریباً ۱٪ است (سالاری و همکاران^۸، ۲۰۲۲). تشخیص زودهنگام برای بهبود نتایج رشد کودکان مبتلا به اختلال طیف اوتیسم کلیدی است. مراکز کنترل و پیشگیری از بیماری‌ها^۹ گزارش می‌دهد که اکثر کودکان ابتدا در سن ۴ سالگی از نظر اختلال طیف اوتیسم ارزیابی می‌شوند، اما تشخیص ممکن است بعداً رخ دهد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که اختلال طیف اوتیسم وراثتی است، اما چندین گونه ژنتیکی با خطر بیماری مرتبط

-
1. mental developmental disorder
 2. autism spectrum disorder (ASD)
 3. physical-motor disability
 4. multiple disabilities
 5. Deaf
 6. blind
 7. World Health Organization (WHO)
 8. Salari, et al
 9. Centers for Disease Control and Prevention (CDC)

هستند و عوامل محیطی نیز در آن نقش دارند (مینر و همکاران^۱، ۲۰۲۰).

بر اساس تعریف ویرایش پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی^۲ از اختلال طیف اوتیسم، این گروه از کودکان در مهارت‌های ارتباطی^۳ و همچنین تعامل اجتماعی^۴ نقایصی مانند عدم تماس چشمی^۵ دارند و علاوه بر آن رفتارها، علایق و فعالیت‌های تکراری را از خود بروز می‌دهند و البته این علائم باید در طول دوران رشد رخ دهد به نحوی که عملکرد اجتماعی، تحصیلی و رفتاری آنان را مختل کرده باشد (انجمن روان‌پزشکی آمریکا^۶، ۲۰۲۲). کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم می‌تواند تهدیدی برای سلامت روانی و جسمانی مادر و سازش یافتگی او باشد و در اکثر موارد، وجود چنین کودکی اثرات منفی بر زندگی مادر دارد (پاتل و همکاران^۷، ۲۰۲۲)، چراکه بزرگ کردن یک کودک اوتیستیک تجربه‌ای دشوار است. این گروه از والدین به‌عنوان افرادی که بیشترین تعامل را با کودک دارند بیش از هر کس دیگری تحت تأثیر مشکلات پیش‌آمده قرار می‌گیرند (خوگر و همکاران، ۱۳۹۸). این اختلال به علت مشکلاتی که در رشد مهارت‌های ارتباطی، عاطفی، تعاملی، کلامی و شناختی افراد مبتلا ایجاد می‌کند، تقریباً تمام اعضای خانواده، به‌ویژه مادران را درگیر مسائل ناشی از این بیماری می‌کند و به‌نوعی برای آنان منبع تنش و استرس است که بر سلامت روان آنان تأثیر می‌گذارد (ودودی و همکاران، ۱۴۰۰). درواقع همه‌ی والدین در تطبیق دادن شیوه‌های فرزندپروری خود با نیازهای فرزندانشان با چالش‌های زیادی مواجه هستند و تجربه‌ی فرزندپروری برای همه‌ی والدین تجربه‌ای استرس‌زا محسوب می‌شود، اما پدر و مادرهایی که فرزند مبتلا به اختلال اوتیسم دارند با مشکلات بیشتری درگیر هستند که با مشکلات بزرگ کردن کودکان عادی قابل‌مقایسه نیست (شیرالی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۶). همچنین پژوهش‌ها نشان

-
1. Maenner, et al
 2. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR)
 3. communication skills
 4. social interaction
 5. eye contact
 6. American Psychiatric Association (APA)
 7. Patel, et al

دادند مادران دارای فرزند اوتیسم استرس بیشتری را تجربه کرده و رایج‌ترین الگوهای ارتباطی که بکار می‌گیرند سهل‌گیرانه و طرد است و در الگوهای ارتباطی پذیرش کمتری دارند (کاتیچ و همکاران^۱، ۲۰۱۷؛ صادقیان و همکاران، ۱۳۹۶).

یکی از متغیرهایی که مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم در آن نسبت به مادران بهنجار مشکل دارند، سازگاری اجتماعی^۲ است (لاشری و همکاران^۳، ۲۰۱۸؛ لی و همکاران^۴، ۲۰۱۸). سازگاری اجتماعی در مورد مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم به صورت ارتباط برقرار کردن، حل مسئله و تصمیم‌گیری و مدیریت رفتار خود مطرح می‌شود. سازگاری اجتماعی به معنای سازش با محیط اجتماعی است (شیخ‌الاسلامی و محمدی، ۱۳۹۸) که این سازگاری می‌تواند به وسیله‌ی وفق دادن خود با محیط یا تغییر محیط اطراف برای رفع نیازها و رسیدن به وضعیت مطلوب ایجاد شود (شیخ‌الاسلامی و همکاران، ۱۳۹۷). شرط بقای زندگی انسان جنبه‌ی اجتماعی آن است. رشد اجتماعی افراد در تعامل با دیگران و پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی شکل می‌گیرد (برقی ایرانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ بندک و همکاران، ۱۳۹۹). بر اساس پژوهش لی و همکاران (۲۰۱۸) مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم به دلیل عدم برقراری روابط اجتماعی مطلوب، احساس طردشدگی، مشکلات متعدد اجتماعی و مشکلات سازگاری دارند. مادران کودکان اوتیسم در فعالیت‌های روزانه خود و روابط اجتماعی دچار مشکل بوده و کیفیت زندگی پایینی دارند (بذرافشان و همکاران، ۲۰۱۹).

در سال‌های اخیر آگاهی از رابطه‌ی بین مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم و انواع حیطه‌های زندگی به تلفیق کیفیت زندگی^۵ در مطالعه‌ی مشکلات والدین و کودکان مبتلا به اختلالات روانی منجر شده است (شیخ‌الاسلامی و همکاران، ۱۳۹۹). کیفیت زندگی که موضوعی توصیفی و چندبعدی است و به خوب بودن فیزیکی،

1. Katkić, Osmančević & Kovačić

2. Social adjustment

3. Lashari, Kaur & Awang-Hashim

4. Lee, Sung, Zhou & Lee

5. Quality of life

اجتماعی و عاطفی افراد و توانایی عملکردشان در زندگی عادی برمی‌گردد (بیگبی و همکاران^۱، ۲۰۱۸؛ شیخ‌الاسلامی و رمضانی، ۱۳۹۸)، یک چارچوب چندبعدی برای مطالعه‌ی بهزیستی فیزیکی و روانی-اجتماعی، شامل محیط روان‌شناختی و اجتماعی، فراهم می‌آورد (ویبر و همکاران^۲، ۲۰۱۹). کیفیت زندگی برای مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم به همانند سایرین می‌تواند به سطح رضایتی که فرد از زندگی خود با فرزند اوتیسم و اعضای خانواده دارد، برگردد. برای مادران این رضایت به ارتباطات اجتماعی، توانایی شرکت در فعالیت‌های مختلف خانواده با فرزند اوتیسم و اجتماع و آزادی انتخاب بستگی دارد. کیفیت زندگی با بهداشت روانی افراد ارتباط دارد و به بیان حالات و تغییرات و توانایی‌های افراد و میزان رضایت افراد از عملکردهای زندگی می‌پردازد (اسکارستین و همکاران^۳، ۲۰۲۰). نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد مراقبت از کودک دارای اختلال، کیفیت زندگی اعضای خانواده به‌ویژه مادر را کاهش می‌دهد (سینگ^۴ و همکاران، ۲۰۲۰).

به دلیل نقش محوری مادر در تحول روانی و عاطفی کودک، سلامت روانی مادر از بنیادی‌ترین عوامل شکل‌دهی مناسب شخصیت کودک است. مادر به‌عنوان رکن تربیتی خانواده، بیشترین موقعیت‌ها و تعامل با کودک را تجربه می‌کند. در نتیجه آموزش مادر و استفاده‌ی وی از شیوه‌های مناسب ارتباطی با کودک پیامدهای مناسبی در پرورش کودکان به همراه دارد. در نتیجه آموزش مادران علاوه بر سودمندی فردی و ایجاد فضایی مطلوب در خانواده، در الگودهی رفتارهای موردقبول و اجتماعی به کودکان نیز مؤثر است (بوهم، کارتر و تیلور^۵، ۲۰۱۵)؛ بنابراین، شناسایی راهبردها و مداخلات کاهش استرس والدین و بهبود کیفیت زندگی خانواده برای خانواده‌های کودکان اوتیسم بسیار مهم است (هیسایو و

-
1. Bigby & Beadle-Brown
 2. Waber, et al
 3. Skarstein, Bergem & Helseth
 4. Singh, et al
 5. Boehm, Carter & Taylor

همکاران^۱، ۲۰۱۷). با مدنظر قرار دادن انواع مشکلات و مسائلی که متوجه کودکان مبتلا به اختلال طیف اوتیسم و خانواده‌های آن‌ها می‌باشد، از جمله مداخلاتی که می‌تواند در این زمینه مؤثر واقع شود آموزش مهارت‌های ارتباطی^۲ است (برجعی و برهانی، ۱۴۰۰). مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌هایی هستند که به وسیله‌ی آن افراد قادر هستند در تعاملات بین فردی و فرآیند ارتباط شرکت کنند؛ این به معنی فرآیندی است که از طریق آن افراد اطلاعات، افکار و احساسات خود را از طریق تبادل کلامی و غیر کلامی به اشتراک می‌گذارند. (باوزین و همکاران، ۱۳۹۷). برنامه‌ی آموزش مهارت‌های ارتباطی مداخله‌ای چندمقوله‌ای در راستای افزایش سلامت روان و پیشگیری‌های اختصاصی می‌باشد که به ارتقای سلامت روان کودکان و مادران در بعدهای مختلف ارتباطی کمک می‌کند و یکی از مهم‌ترین برنامه‌های پیشگیرانه در سطح ابتدایی محسوب می‌شود (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۵). بر اساس دسته‌بندی سازمان جهانی بهداشت، مهارت‌های بین فردی و ارتباطی، به مهارت‌های کلامی و غیر کلامی، گوش دادن فعال، مهارت‌های مذاکره، توانایی شروع و پایان دادن یک ارتباط کارآمد، توانایی ابراز وجود یا قاطعیت، مهارت‌های حل تعارضات بین فردی و نظایر آن‌ها مرتبط هستند (زارعی حسین آبادی و امیدیان، ۱۳۹۶). ارتباط از مؤلفه‌های اصلی زندگی اجتماعی است. مطالعات نشان می‌دهند والدینی که در محیط خانه با یکدیگر رابطه‌ی مؤثرتری دارند و تعاملاتشان بر اساس تعهد، احساس مسئولیت، اعتماد و صمیمیت استوار می‌باشد، فرزندان‌شان عملکرد تحصیلی بهتری در مدرسه دارند. بالعکس در خانواده‌های سازش نیافته که ارتباطات بین والدین با درگیری و مشاجره همراه می‌باشد، کودکان اضطراب و فشار روانی بیشتری را تجربه می‌کنند (محمدی فر و همکاران ۱۳۹۵). علاوه بر این وجود کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم در خانواده می‌تواند بر کل سیستم خانواده اثرگذار بوده، موجب افزایش تنش والدین شده و منجر به ایجاد رشد عملکرد منفی در خانواده شود (گول و نیزمی^۳، ۲۰۱۵). در پژوهشی

1. Hsiao, et al

2. Communication skills

3. Gull & Nizami

میکائیلی، سلمانی و شارعی (۱۴۰۲) به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های ارتباطی موجب افزایش انسجام/سازمان‌یافتگی خانواده و راهبردهای مقابله‌ای در مادران دارای فرزند ناتوانی‌های یادگیری شده است. همچنین در مطالعه‌ای باغبان وحیدی و همکاران (۱۳۹۶) نشان دادند که آموزش مهارت‌های برقراری ارتباط مؤثر به مادران کودکان اوتیسم، می‌تواند در بر بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان نیز اثربخش باشد. حبیبی و همکاران در پژوهشی به این نتیجه دست یافتند که آموزش مدیریت رفتار به مادران بر مشکلات رفتاری برونی‌سازی شده کودکان دارای اختلال طیف اوتیسم اثربخش بوده است. کولاسینگه و همکاران^۱ (۲۰۲۳) نیز در یک فراتحلیل نشان دادند که مداخلات روان‌شناختی در رابطه مادر و کودک اوتیسم تأثیر بسزایی دارد و می‌تواند در سلامت روانی مادران اثربخش باشد. به‌طور کلی پژوهش‌ها نشان داده‌اند، زمانی که کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم در یک خانواده متولد می‌شود، تمام سیستم ارتباطی خانواده تحت تأثیر قرار می‌گیرد. با توجه به اثربخشی مداخلات آموزشی بر افزایش کیفیت زندگی در مادران کودکان اوتیسم، چنین راهبردهای درمانی باید توسعه یابد (محمدی و همکاران، ۲۰۲۴).

با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده نقص در مهارت‌های ارتباطی کودکان اوتیسم عواطف و احساسات مادران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از آنجا که مهارت‌های ارتباطی حیطه‌های بسیاری از جمله روابط والد فرزندی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، بررسی رابطه آن با بهبودی کودک حائز اهمیت است (ابراهیم‌جیک و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین با توجه به پیشینه‌ی محدود موجود درباره‌ی تأثیر آموزش مهارت ارتباطی بر متغیرهای وابسته در مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال اوتیسم، به‌خصوص بررسی هم‌زمان این متغیرها که خیلی مورد توجه قرار نگرفته، ضرورت پژوهش در این زمینه را مشخص می‌سازد. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند به بدنه‌ی پژوهش‌های مرتبط نزدیک شده و به لحاظ اهمیت کاربردی و با توجه به شرایط فرهنگی و بومی در ایران، یاری‌گر

متخصصان علوم روان‌شناسی، مشاوره و سازمان آموزش و پرورش در جهت پیشگیری و درمان یا شناخت دقیق‌تر متغیرهای مرتبط باشد. همچنین از آنجا که معمولاً مادران به دلیل توجه زیاد به ارزیابی اجتماعی ممکن است بیش‌تر دچار اضطراب شده و از حضور در جمع اجتناب کنند و احساس انسجام و کیفیت زندگی پایین‌تری داشته و قادر نباشند سازگاری مناسب را در شرایط دشوار جامعه بکار ببرند، لذا کسب مهارت‌های ارتباطی برای برقراری ارتباط مؤثر با دیگران را می‌توان به عنوان عاملی تأثیرگذار بر توانمندی مادران در ایجاد یک تعامل سالم با کودک نیز در نظر گرفت. هرچند در سال‌های اخیر در مورد تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی مطالعات متعددی انجام پذیرفته و در این زمینه پیشرفت‌های چشمگیری حاصل گردیده است، با این حال، تحقیقات در زمینه تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر مادران دارای فرزند اوتیسم بسیار اندک است. همچنین آموزش مهارت‌های ارتباطی برای تقویت توانمندی‌های ارتباطی کودکان اوتیسم و مادران آنان می‌تواند ضرورت دیگر این پژوهش باشد. در این راستا پژوهش حاضر باهدف بررسی این سؤال انجام شد که آیا آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم اثربخش است؟

روش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر شامل تمامی مادران دارای فرزند اوتیسم در سال ۱۴۰۳ شهر اردبیل بود. از بین جامعه فوق تعداد ۳۰ مادر دارای فرزند اوتیسم برحسب ملاک‌های ورود به پژوهش به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و به صورت تصادفی در گروه آزمایش و گروه کنترل (هر گروه ۱۵ نفر) جایگزین شدند. برای تعیین حجم نمونه، از قاعده‌ای که گال، بورگ و گال^۱ (۲۰۱۴) گزارش کرده‌اند، استفاده شد که طبق آن برای پژوهش‌های آزمایشی و شبه‌آزمایشی، تعداد ۱۵ نفر برای

هر یک از گروه‌های آزمایش و کنترل پیشنهاد شده است. ملاک‌های ورود شامل مادران دارای فرزند اوتیسم، مشارکت و همکاری با پژوهشگر، رضایتمندی و تعهد کتبی برای شرکت در جلسات گروهی و برنامه‌ی آموزشی بود. همچنین ملاک‌های خروج نیز شامل تشخیص اختلالات روانی در شرکت‌کننده‌ها، غیبت داشتن حتی در یک جلسه و عدم انجام تکالیف در طول جلسات آموزشی و پاسخگویی ناقص به پرسشنامه‌ها بود. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزارهای زیر استفاده شد:

پرسشنامه‌ی سازگاری اجتماعی بل^۱: پرسشنامه‌ی سازگاری اجتماعی دارای ۳۵ سؤال بوده که توسط بل در سال ۱۹۶۱ طراحی و ساخته شده است و دارای ۵ بعد (سازگاری شغلی، سازگاری عاطفی، سازگاری در جامعه، سازگاری بهداشتی و سازگاری در خانه) می‌باشد و بر اساس طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. بل (۱۹۶۲) ضرایب اعتبار را برای خرده‌مقیاس‌های سازگاری در خانه، سازگاری بهداشتی، سازگاری در جامعه، سازگاری عاطفی، سازگاری شغلی و برای کل آزمون به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۸۱، ۰/۸۸، ۰/۹۱، ۰/۸۵ و ۰/۹۴ گزارش کرده است. غلامی فشارکی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی روایی و پایایی این پرسشنامه پرداختند و روایی و پایایی آن را مورد تأیید قرار دادند. پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۶ گزارش شد که نشان از مطلوب بودن ابزار پژوهش دارد.

پرسشنامه‌ی کیفیت زندگی^۲: این پرسشنامه دارای ۲۶ گویه است که کیفیت زندگی را در چهار بعد سلامت جسمانی، سلامت روانی، روابط اجتماعی و سلامت محیط می‌سنجد (اسکوینگتون^۳ و همکاران، ۲۰۰۴). نحوه‌ی نمره‌گذاری گزینه‌های این پرسشنامه بر اساس طیف لیکرتی پنج‌درجه‌ای (از اصلاً تا بسیار زیاد) می‌باشد. بعد از انجام محاسبات در هر بعد، نمره‌ای معادل ۴ تا ۲۰ برای هر حیطه به دست خواهد آمد؛ که ۴ نشانه بدترین

1. Bell Social Adjustment Questionnaire

2. Quality of Life Scale

3. Skevington, et al

اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و...؛ سیداسماعیلی قمی و سلمانی | ۱۲۱

و ۲۰ نشانه بهترین وضعیت در هر حیطه است. پایایی این پرسشنامه توسط گروه ارزیابی کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای خرده‌مقیاس‌ها و کل مقیاس بین ۰/۷۳ تا ۰/۸۹ گزارش شده است. همچنین، روایی تمایزی این پرسشنامه با اختلاف نمرات زن و مرد مورد آزمون قرار گرفت که در بعدهای مختلف برابر با ۰/۷۹ محاسبه شد (اسکوینتگتون و همکاران، ۲۰۰۴). این پرسشنامه در ایران توسط نجات و همکاران (۱۳۸۵) هنجاریابی شده است و علاوه بر روایی خوب و قابل قبول، ضریب آلفای پرسشنامه برای سلامت جسمانی ۰/۷۰، سلامت روانی ۰/۷۳، روابط اجتماعی ۰/۵۵ و ارتباطات محیطی ۰/۸۴ به دست آمده است.

روش اجرای برنامه‌ی آموزشی: برنامه‌ی آموزش مهارت‌های ارتباطی به کاررفته در این پژوهش (جدول ۱) برگرفته از پروتکل مک‌کی و همکاران^۱ (۲۰۰۹) ترجمه رحیمی مبارکی (۱۴۰۲) بود. در پژوهش شاهجویی و همکاران (۱۳۹۳) روایی این پروتکل توسط اساتید مورد تأیید قرار گرفته است و پایایی آن به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۱ گزارش شده است. این برنامه‌ی آموزشی طی ۸ جلسه‌ی ۷۵ دقیقه‌ای به مدت ۴ هفته (هر هفته دو جلسه) بر روی گروه آزمایش اجرا گردید و گروه کنترل هیچ مداخله‌ای دریافت نکرد. شیوه‌ی ارائه مطالب بیش‌تر به صورت مشارکتی (بحث گروهی) بود. در پایان برنامه‌ی آموزشی، همه آزمودنی‌های گروه آزمایش و گروه کنترل دوباره به پرسشنامه‌های پژوهش به عنوان پس‌آزمون پاسخ دادند. داده‌های حاصل از این طرح با استفاده از نرم‌افزار SPSS²⁶ و با روش‌های آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و روش آمار استنباطی شامل تحلیل کوواریانس چندمتغیری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

جدول ۱. خلاصه جلسات آموزش مهارت‌های ارتباطی (مک‌کی و همکاران، ۲۰۰۹)

جلسات	اهداف	محتوای جلسات	تکالیف
اول	مفهوم ارتباط و تعریف آن	تعریف ارتباط، اهمیت مهارت‌های ارتباطی، موانع برقراری ارتباط مؤثر.	نگارش موانع برقراری ارتباط مؤثر
دوم	عناصر و مهارت ارتباطی	مهارت‌های چهارگانه ارتباط کلامی شامل گفتن، شنیدن، خواندن و نوشتن.	تمرین مهارت‌های ارتباطی با خانواده در منزل و تقویت آن
سوم	تعریف مهارت ارتباط کلامی و غیر کلامی	ارتباط کلامی و مهارت‌های سخن گفتن، مهارت‌های غیر کلامی شامل زبان تن، ژست‌ها و حرکات بدن، تظاهرات چهره‌ای.	تمرین مهارت‌های ارتباط کلامی و غیر کلامی آموزش داده شده با خانواده در منزل
چهارم	مهارت‌های ارتباطی شنیدن	مهارت‌های ارتباطی شنیدن (گوش دادن فعال)، تفاوت گوش دادن با شنیدن، موانع گوش دادن فعال.	تمرین چگونگی گوش دادن فعال و نگارش موارد مهم موانع گوش دادن فعال
پنجم	بیان افکار و احساسات	چگونگی بیان افکار و احساسات خود و پذیرش احساسات دیگران.	تمرین نحوه بیان افکار و احساسات به خانواده در منزل
ششم	چگونگی ابراز وجود	قاطعیت و ابراز وجود، ویژگی‌های رفتاری قاطعانه و ابراز وجود، تفاوت ابراز وجود و پرخاشگری.	تمرین چگونگی ابراز وجود در خانواده و تعمیم آن در موقعیت‌های اجتماعی
هفتم	تثبیت قاطعیت در ارتباط	مهارت امتناع یا رد یک پیشنهاد، شیوه‌های کلامی و غیر کلامی برای رد کردن.	تمرین نحوه قاطعیت در روابط اجتماعی
هشتم	جمع‌بندی جلسات	کمرویی و خجالت و غلبه بر آن، جمع‌بندی از جلسات آموزشی و نظرسنجی درباره محتوای آموزشی مهارت‌های ارتباطی.	مرور مهارت‌های ارتباطی آموخته شده و بحث در مورد نحوه تثبیت این مهارت‌های ارتباطی و تأثیر آن در سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی خانوادگی

یافته‌ها

در این پژوهش تعداد ۳۰ مادر دارای فرزند اوتیسم با میانگین (انحراف معیار±) سن در گروه آزمایش و کنترل به ترتیب ۴۱/۰۶ (±۴/۰۷)؛ ۴۰/۵۳ (±۵/۲۰) شرکت داشتند.

اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و...؛ سیداسماعیلی قمی و سلمانی | ۱۲۳

وضعیت تحصیلی افراد مورد بررسی به ترتیب در گروه آزمایش در مقطع سیکل ۷ نفر، در مقطع دیپلم ۵ نفر، در مقطع کاردانی ۲ نفر و در مقطع کارشناسی ۱ نفر، در گروه کنترل نیز فراوانی سطح تحصیلات در مقطع سیکل ۶ نفر، در مقطع دیپلم ۷ نفر، در مقطع کاردانی ۱ نفر و در مقطع کارشناسی ۱ نفر بودند. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی در گروه‌های آزمایش و

کنترل

گروه‌ها	متغیرها	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
گروه آزمایش	سازگاری اجتماعی	۸۱/۴۶	۳/۵۰	۸۶/۲۰	۳/۱۴
	کیفیت زندگی	۶۲/۶۰	۴/۰۴	۶۸/۲۶	۳/۰۸
گروه کنترل	سازگاری اجتماعی	۸۱/۶۶	۲/۳۸	۸۱/۳۳	۲/۹۴
	کیفیت زندگی	۶۲/۴۶	۱/۷۲	۶۲/۷۳	۱/۶۶

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، میانگین نمره‌های پس‌آزمون متغیر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی در آزمودنی‌های گروه آزمایش بیشتر از میانگین نمرات پیش‌آزمون آن‌هاست، ولی تفاوت میانگین نمره‌های پس‌آزمون و پیش‌آزمون متغیر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی در آزمودنی‌های گروه کنترل ناچیز است.

برای آزمون فرضیه‌ها از روش تجزیه و تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شد. در تجزیه و تحلیل کوواریانس رعایت بعضی مفروضه‌ها از قبیل نرمال بودن توزیع داده‌ها، همسانی ماتریس‌های واریانس-کوواریانس و همگنی واریانس‌های خطا، الزامی است. در این پژوهش نیز ابتدا به بررسی این مفروضه‌ها پرداخته شد. با توجه به اینکه سطح معناداری برای آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای مفروضه‌ها بیش‌تر از $(P > 0/05)$ بود، این فرض را تأیید می‌کند که توزیع متغیرها بهنجار است. جهت بررسی مفروضه‌ی همسانی واریانس توزیع متغیرها در دو گروه از آزمون لوین استفاده شد. چون سطح معناداری آزمون لوین

بیش‌تر از خطای مفروض در پژوهش به‌دست آمد ($P > ۰/۰۵$)، واریانس نمرات برابر می‌باشد، بنابراین مفروضه همسانی واریانس‌ها مورد تأیید است. همچنین آزمون ام‌باکس برای بررسی ماتریس‌های کوواریانس در دو گروه با سطح معناداری بزرگ‌تر از $۰/۰۵$ تأیید شد ($P > ۰/۰۵$). با توجه به اینکه مفروضه‌های نرمال بودن، همگنی واریانس‌ها توزیع متغیرها در دو گروه، همسانی ماتریس‌های واریانس-کواریانس برقرار بودند، از تجزیه و تحلیل کوواریانس چندمتغیری به‌منظور مقایسه میانگین نمرات متغیرهای سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی در پس‌آزمون استفاده شد.

جدول ۳. خلاصه نتایج آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیری

ضریب اثر	مقدار آماره	مقدار F	درجه آزادی فرضیه	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	مجدور انا
اثر پیلائی	۰/۸۱	۵۳/۱۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱	۰/۸۱۰
لامبدای ویلکز	۰/۱۹	۵۳/۱۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱	۰/۸۱۰
اثر هاتلینگ	۴/۲۵	۵۳/۱۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱	۰/۸۱۰
بزرگ‌ترین ریشه روی	۴/۲۵	۵۳/۱۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱	۰/۸۱۰

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، معنادار شدن شاخص‌های آزمون چندمتغیری یعنی اثر پیلائی، لامبدای ویلکز، اثر هاتلینگ و بزرگ‌ترین ریشه روی ($P < ۰/۰۰۱$)، $F = ۵۳/۱۴$ مؤید این است که بین گروه‌های آزمایش و کنترل از لحاظ پس‌آزمون متغیرهای وابسته با کنترل پیش‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بر این اساس می‌توان بیان داشت که تفاوت معناداری حداقل در یکی از متغیرهای وابسته سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی ایجاد شده است و ضریب مجدور انا نشان می‌دهد که ۸۱ درصد تفاوت بین دو گروه مربوط به مداخله‌ی آزمایشی است. در ادامه جهت تعیین تأثیر دقیق‌تر مداخله بر متغیرهای پژوهش نتایج آزمون در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. نتایج تحلیل کوواریانس برای بررسی اثربخشی مداخله در متغیرهای پژوهش

منبع تغییرات	متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری	مجذور اتا
پیش‌آزمون	سازگاری اجتماعی	۱۶۱/۳۴	۱	۱۶۱/۳۴	۴۸/۵۱	۰/۰۰۱	۰/۶۵۱
	کیفیت زندگی	۷۴/۳۸	۱	۷۴/۳۸	۲۹/۵۹	۰/۰۰۱	۰/۵۳۲
گروه	سازگاری اجتماعی	۱۹۰/۹۱	۱	۱۹۰/۹۱	۵۷/۴۰	۰/۰۰۱	۰/۶۸۸
	کیفیت زندگی	۲۲۵/۱۸	۱	۲۲۵/۱۸	۸۹/۵۸	۰/۰۰۱	۰/۷۷۵
خطا	سازگاری اجتماعی	۸۶/۴۶	۲۶	۳/۳۲	-	-	-
	کیفیت زندگی	۶۵/۳۶	۲۶	۲/۵۱	-	-	-

همان‌طور که در جدول ۴ نشان داده شده است، پس از تعدیل نمره‌های پیش‌آزمون، تفاوت آماری معناداری بین میانگین نمرات پس‌آزمون دو گروه آزمایش و کنترل در متغیرهای سازگاری اجتماعی ($\eta_p^2=0/688$, $F=57/40$, $P<0/001$) و کیفیت زندگی ($\eta_p^2=0/775$, $F=89/58$, $P<0/001$) وجود دارد؛ بنابراین فرضیه‌های پژوهش مبنی بر اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی در افزایش سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم در پس‌آزمون مورد تأیید قرار می‌گیرد که بیانگر اثربخشی این مداخله می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم انجام گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که بین میانگین‌های تعدیل‌شده‌ی مادران گروه آزمایش

و کنترل در پس‌آزمون از لحاظ سازگاری اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد. بدین صورت که آموزش مهارت‌های ارتباطی باعث افزایش قابل توجهی در سازگاری اجتماعی مادران دارای فرزند اوتیسم گروه آزمایش شده است. این نتایج به‌نوعی همسو با یافته‌های ابراهیم‌اجیک و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، کولاسینگه و همکاران^۲ (۲۰۲۳)، حبیبی و همکاران (۱۴۰۲) و میکائیلی و همکاران (۱۴۰۲) می‌باشد.

در تبیین این یافته‌ها می‌توان بیان کرد که تولد فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم، حجم بالایی از مسئولیت را بر دوش والدین این گروه از کودکان، به‌ویژه مادران می‌گذارد و فرصت آنان را برای برقراری تعاملات و حضور اجتماعی محدود می‌سازد (جمالی و همکاران، ۱۴۰۲). علاوه بر این، وجود برخی عوامل فرهنگی، مثل عدم پذیرش کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم در جامعه یا شرمندگی والدین از داشتن فرزند با نیازهای ویژه نیز می‌تواند به این مسئله دامن بزند و به گوشه‌گیری بیش‌ازپیش مادران این گروه از افراد منجر شود (ترناک و همکاران^۳، ۲۰۲۲). این مشکلات علاوه بر اینکه نیازهای عاطفی متقابل مادر را طی انجام وظایف والدی تأمین نمی‌کند، می‌تواند مادری که مهارت‌های ارتباطی ضعیفی دارد را در ارتباط با نیازهای کودکش سردرگم نیز کند. ارضای صحیح و کافی نیازهای کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم، توسط مادری که مهارت‌های ارتباطی بالاتری دارد، محتمل‌تر است (کولاسینگه و همکاران، ۲۰۲۳). آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله به مادران می‌تواند به کاهش مشکلات رفتاری برونی‌سازی شده در این کودکان تأثیر بسزایی داشته باشد (حبیبی و همکاران، ۱۴۰۲). آموزش مهارت‌های ارتباطی مناسب و کارآمد می‌تواند به والدین در محافظت از خود و کودکان در مقابله با آسیب‌های اجتماعی و رسیدن به اهدافشان کمک قابل توجهی داشته باشد. ارتباط از مؤلفه‌های اصلی زندگی اجتماعی است. مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌هایی هستند که به‌وسیله‌ی آن افراد قادر هستند در تعاملات بین فردی و

1. Ibrahimagic, et al

2. Kulasinghe, et al

3. Turnock, et al

فرآیند ارتباط شرکت کنند؛ این به معنی فرآیندی است که از طریق آن افراد اطلاعات، افکار و احساسات خود را از طریق تبادل کلامی و غیر کلامی به اشتراک می‌گذارند؛ بنابراین بررسی این سازگاری و انسجام‌ها با رویکردی کل‌نگر و یکپارچه می‌تواند در راستای ارزیابی و درمان مؤثر باشد تا به تشخیص بهتر مشکلات مرتبط با کودک در خانواده و به واسطه آن به بهبود وضعیت سازگاری فردی و اجتماعی مادر- کودک کمک قابل ملاحظه‌ای کند (میکائیلی و همکاران، ۱۴۰۲).

یافته‌ی دیگر پژوهش نشان داد که بین میانگین‌های تعدیل‌شده‌ی مادران گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون از لحاظ کیفیت زندگی تفاوت معناداری وجود دارد. بدین‌صورت که آموزش مهارت‌های ارتباطی باعث افزایش قابل توجهی در کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم گروه آزمایش شده است. این نتایج به‌نوعی همسو با یافته‌های پاتل و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، محمدی و همکاران (۲۰۲۴)، عکافی بروجنی و همکاران (۱۴۰۲) و بامداد و همکاران، (۱۴۰۳) می‌باشد.

در تبیین این یافته‌ها می‌توان بیان کرد که وجود فرزند دارای اختلال اوتیسم تأثیر بسزایی بر عقاید، باورها، افکار و احساسات والدین این کودکان دارد تا جایی که مادران این کودکان احساسات مختلفی از جمله سردرگمی، تلخی، انکار، افسردگی و ناامیدی بسیاری از عواطف منفی متعددی را تجربه می‌کنند. خانواده‌های دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم، بیش‌تر از دیگر خانواده‌های دارای فرزند با نیازهای ویژه دچار ازهم‌پاشیدگی در زندگی روزمره می‌شوند و در نتیجه، کیفیت زندگی خانوادگی آنان کاهش می‌یابد (عکافی بروجنی و همکاران، ۱۴۰۲). درواقع، کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم می‌تواند تهدیدی برای سلامت روانی و جسمانی مادر و سازش یافتگی او باشد و در اکثر موارد، وجود چنین کودکی اثرات منفی بر کیفیت زندگی مادر دارد (پاتل و همکاران، ۲۰۲۲). با توجه به اینکه یکی از مشکلات عمده کودکان طیف اوتیسم مهارت‌های ارتباطی (هم کلامی و هم نوشتاری) با والدین به‌ویژه مادران است،

همین موضوع آرزوها و امیدهای والدین را به یأس مبدل کرده و کارکردهای روان‌شناختی خانواده را به هم می‌ریزد و این باعث اختلال در کیفیت زندگی مرتبط با بهزیستی روانی کودکان و این وضعیت به طور بالقوه بر کیفیت زندگی و رفاه مادران تأثیر منفی خواهد گذاشت (ماتئوچی و همکاران، ۲۰۱۹). در این میان ازجمله مداخلات مؤثر در ارتقای کیفیت زندگی و سلامت عمومی مادران، مهارت‌های ارتباطی است. آموزش مهارت‌های ارتباطی به مادران کمک می‌کند تا به شیوه مناسبی با شرایط متفاوت خودسازگار شوند و به سطح نسبتاً مناسبی از کیفیت زندگی دست یابند (بامداد و همکاران، ۱۴۰۳). تأثیر وجود مهارت‌های ارتباطی برای مادران دارای کودکان اختلال طیف اوتیسم دوچندان می‌باشد، زیرا موفقیت آن‌ها در زندگی اجتماعی و شغلی، مشروط به وجود مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی می‌باشد. برنامه آموزش مهارت‌های ارتباطی مداخله‌ای چندمقوله‌ای در راستای افزایش سلامت روان و پیشگیری‌های اختصاصی می‌باشد که به ارتقای سلامت روان کودکان و مادران در بعدهای مختلف ارتباطی کمک می‌کند و یکی از مهم‌ترین برنامه‌های پیشگیرانه در سطح ابتدایی محسوب می‌شود. این مهارت‌ها، مادران را توانمند می‌سازند تا مسئولیت‌های ارتباطی خود را پذیرا باشد و به طور مؤثر با نیازها، انتظارات و مشکلات روزمره با فرزندان به گونه‌ای کارآمد روبرو شوند (میکائیلی و همکاران، ۱۴۰۲).

بر اساس نتایج مطالعه حاضر می‌توان چنین نتیجه گرفت که آموزش مهارت‌های ارتباطی، می‌تواند باعث افزایش توانایی در مراقبت از طریق تأثیر مثبت بر راهبرد جستجوی حمایت اجتماعی، سازگاری خانواده، افزایش به کارگیری راهبرد حل مسئله برنامه‌ریزی‌شده، تلاش‌های سنجیده و تحلیل گرایانه برای حل مشکل و افزایش کیفیت زندگی و یافتن مفهوم مثبت در موقعیت استرس‌زا برای مادران دارای فرزند اوتیسم شود؛ بنابراین، آموزش مهارت‌های ارتباطی برای مادران دارای فرزند اوتیسم باعث افزایش به کارگیری راهبردهای مقابله‌ای مسئله‌مدار و درنهایت افزایش سازگاری خانواده و

کیفیت زندگی می‌شود. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود یافته‌های حاصل از مطالعه حاضر به مدارس و سازمان‌های مربوطه گزارش شود تا مشاورین و مسئولین بتوانند با استفاده از نتایج به دست آمده والدین و دانش آموزان دارای اختلال طیف اوتیسم را با شیوه‌های صحیح آموزش‌های روان‌شناختی آشنا سازند تا سازگاری خانواده افزایش یافته و کیفیت زندگی آنان بهبود یابد.

از محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به این موارد اشاره کرد که؛ جامعه آماری پژوهش تنها مشتمل بر مادران دارای فرزند اوتیسم شهر اردبیل بود؛ بنابراین، یافته‌های این پژوهش ممکن است برای همه‌ی جمعیت تعمیم‌پذیر نباشد؛ به علاوه، در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات از پرسشنامه استفاده شده است که جنبه خودگزارش‌دهی دارد و ممکن است مادران به خاطر حس مادرانه در جواب دادن صادقانه ملاحظه کرده که همین امر نیز نتایج پژوهش را ممکن است تحت‌تأثیر قرار داده باشد؛ آگاهی اندک شرکت‌کنندگان از ضرورت انجام چنین مطالعه‌ای و مشارکت پائین بعضی مادران، به خاطر عدم تمایل به ارائه اطلاعات؛ نداشتن برنامه‌های پیگیری در جهت دنبال کردن اثربخشی در طول زمان از جمله محدودیت‌های دیگر بود. با توجه به محدودیت‌های فوق پیشنهاد می‌شود؛ پیشنهاد می‌شود این پژوهش در جوامع دیگر نیز انجام گیرد تا امکان تعمیم‌پذیری نتایج با توجه به محدودیت‌های مکانی وجود داشته باشد. پیشنهاد پژوهشی دیگر این مطالعه برای تحقیقات آتی اجرای برنامه‌های پیگیری در جهت دنبال کردن اثربخشی در طول بازه‌های زمانی یک الی دو ماهه می‌باشد، همچنین پیشنهاد می‌شود با توجه به اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند اوتیسم، از این مداخله به عنوان یک رویکرد درمانی اثربخش جهت ارتقا سلامت روان مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم در مراکز درمانی و توان‌بخشی توسط درمانگران استفاده شود.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی دانشگاه محقق اردبیلی با مجوز کد اخلاق

۱۳۰ | روان‌شناسی افراد استثنایی | سال پانزدهم | شماره ۵۷ | بهار ۱۴۰۴

IR.UMA.REC.1403.038 انجام شده است. از تمامی افراد و سازمان‌هایی که ما را در

انجام هر چه بهتر این پژوهش یاری نمودند، تشکر و قدردانی می‌نماییم.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

ORCID

Nastaran Seyedesmaili

<http://orcid.org/0000-0003-3472-8713>

Ghomi

Ali Salmani

<http://orcid.org/0000-0002-0703-6650>

منابع

- آقازیارتی، علی؛ عاشوری، محمد؛ نوروزی، قاسم و هالاهان، دانیل پی. (۱۴۰۱). طراحی و اعتباریابی برنامه فرزندپروری بالنده به منظور ایجاد آرامش و کاهش چالش در خانواده‌های دارای فرزند کم‌شنوا. *خانواده پژوهی*. ۱۸(۱)، ۱۳۵-۱۵۴. doi:10.52547/JFR.18.1.135
- باغبان وحیدی، منصوره؛ حسین خانزاده، عباسعلی و ندائی، ناهید. (۱۳۹۶). تأثیر آموزش مهارت‌های برقراری ارتباط مؤثر به مادران کودکان مبتلا به اتیسم بر بهبود مهارت‌های اجتماعی این کودکان. *مجله مطالعات ناتوانی*، ۷(۱)، ۱-۷. <https://jdisabilstud.org/article-1-627-fa.html>
- بامداد، مریم؛ اسماعیلی، علی و قدم‌پور، عزت‌الله. (۱۴۰۳). اثربخشی آموزش تنظیم هیجان بر کیفیت زندگی مادران کودکان دارای اختلال اوتیسم و اختلال اضطراب جدایی. *مجله روان‌شناسی و روان‌پزشکی شناخت*. ۱۱ (۳): ۲۹-۴۲. doi:10.32598/shenakht.11.3.29
- باوزین، فاطمه؛ سپهوندی، محمدعلی و غضنفری، فیروزه. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر خود کارآمدی تحصیلی و ترس اجتماعی در دختران نوجوان افسرده. *نشریه روان پرستاری*، ۶ (۳)، ۲۴-۱۷. <http://ijpn.ir/article-1-1044-fa.html>
- برجعلی، محمود و برهانی، عرفان. (۱۴۰۰). تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر اضطراب اجتماعی و خشم نوجوانان بدسرپرست و بی‌سرپرست شهرستان تهران. *پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، ۱۱(۴۴): ۱۸۲-۱۶۵. doi:10.22034/spr.2022.302114.1673
- برقی ایرانی، زیبا؛ بگیان کوله مرز، محمدجواد و شریفی، فاطمه. (۱۳۹۵). آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش سازگاری عاطفی، سلامت روان و حرمت خود دانش‌آموزان کم‌توان جسمی-حرکتی. *مشاوره کاربردی*. ۶ (۱): ۵۸-۳۷. doi:10.22055/jac.2016.12567
- بندک، موسی؛ بهادری، مریم و ریگی، شهرزاد. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر سازگاری اجتماعی و کاهش قلدری دانش‌آموزان ورزشکار مقطع متوسطه اول شهر تهران. *مجله علوم حرکتی و رفتاری*، ۳ (۱)، ۸۹-۷۹. https://www.jmbs.ir/article_99445.html
- جمالی، یوسف؛ فاتحی‌زاده، مریم و عابدی، محمدرضا. (۱۴۰۲). کشف شبکه مضامین مشکلات ارتباطی خانواده‌های با فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم. *روان‌شناسی افراد استثنایی*. ۱۳(۵۱)، ۲۰۱-۲۳۷. doi:10.22054/jpe.2023.74219.2594

حبیبی، دانا؛ حافظی، فریبا؛ مجتبی، امیری مجد؛ عسگری، پرویز و حیدری، علیرضا. (۱۴۰۲). مقایسه اثربخشی آموزش حل مسئله و مدیریت رفتار به مادران بر مشکلات رفتاری برونی‌سازی شده کودکان دارای اختلال طیف اوتیسم. *روان‌شناسی مدرسه و آموزشگاه*. ۱۲(۲): ۸۷-۷۵.

doi:10.22098/jsp.2023.6905.4114

خدایاری‌فرد، محمد؛ اکبری زردخانه، سعید؛ غباری بناب، باقر؛ شکوهی یکتا، محسن؛ افروز، غلامعلی؛ فقیهی، علی‌نقی؛ طهماسب کاظمی، بهروز و زندگی، سعید (۱۳۹۵). اثربخشی برنامه تعاملی مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های دینی بر دینداری دانشجویان: مطالعه مقدماتی.

پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی، ۲(۲)، ۹-۳۱. doi:10.22108/ppls.2019.112822.1519

خوگر، انصار؛ اصغر نژاد، علی‌اصغر؛ رنجبر، هادی؛ لطفی، مژگان و حکیم شوشتری میترا. تجربه‌ی زیسته‌ی والدین دارای کودک طیف اوتیسم از رنج اجتماعی. *رفاه اجتماعی*. ۱۹ (۷۲): ۲۸۲-۲۴۳

doi:10.29252/refahj.19.72.243

زارعی حسین‌آبادی، مهدی و امیدیان، مرتضی. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر اضطراب اجتماعی نوجوانان پسر کم‌توان ذهنی. *فصلنامه روان‌شناسی افراد استثنایی دانشگاه علامه طباطبائی*، ۷ (۲۶)، ۱۰۷-۱۱۶. doi:10.22054/jpe.2017.4671

doi:10.22054/jpe.2017.4671.1164.۸۹-۱۰۷

شاهجوئی، سمیرا؛ جلال‌منش، شمس‌الملوک و ابراهیمی، ابراهیم. (۱۳۹۳). ارتباط گرایش به تفکر انتقادی و مهارت‌های ارتباطی میان فردی در دانشجویان پرستاری دانشگاه آزاد تهران پزشکی.

آموزش پرستاری. ۳ (۳): ۱۳-۱. <http://jne.ir/article-1-348-fa.html>

شیخ‌الاسلامی، علی و رضائی، شکوفه. (۱۳۹۵). اثربخشی امیددرمانگری گروهی مبتنی بر نظریه‌ی انسایدر بر کیفیت زندگی مردان با ناتوانی جسمی - حرکتی. *فصلنامه علوم روان‌شناختی*، ۱۸ (۷۵)، ۳۲۶-۳۱۷. <http://psychologicalscience.ir/article-1-291-fa.html>

۳۱۷-۳۲۶، (۷۵)۱۸

شیخ‌الاسلامی، علی و محمدی، نسیم. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر سازش یافتگی (عاطفی، آموزشی، اجتماعی) دانش‌آموزان زورگو. *فصلنامه علوم روان‌شناختی*، ۷۷، ۵۱۹-۵۲۷. <http://psychologicalscience.ir/article-1-318-fa.html>

۵۱۹-۵۲۷

شیخ‌الاسلامی، علی؛ تقی‌زاده هیر، سارا؛ هنرمند، پژمان و مرادیان، علیرضا. (۱۳۹۹). مقایسه بهزیستی هیجانی، صمیمیت زناشویی و کیفیت زندگی مادران کودکان مبتلا به اختلال کمبود توجه /

فزون‌کنشی با مادران کودکان عادی. *فصلنامه علوم روان‌شناختی*، ۱۹ (۸۷)، ۳۳۸-۳۲۹.

<http://psychologicalscience.ir/article-1-597-fa.html>

- اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و...؛ سیداسماعیلی قمی و سلمانی | ۱۳۳
- شیخ‌الاسلامی، علی؛ سلیمانی، اسماعیل و محرم‌زاده، هنگامه. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش حل مسئله اجتماعی بر سازگاری و خودکارآمدی دانش‌آموزان زورگو. *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*، ۱۴(۴۷)، ۷۳-۴۹. <https://doi.org/10.22054/jep.2018.17688.1615>
- شیرالی‌نیا، خدیجه؛ عبدالهی موسوی، حدیث و خجسته‌مهر، رضا. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش گروهی مبتنی بر درمان پذیرش و تعهد بر استرس فرزندپروری و انعطاف‌پذیری روان‌شناختی مادران کودکان دارای اختلال طیف اوتیسم. *روان‌شناسی افراد/استثنایی*، ۷(۲۸)، ۲۱-۴۴. doi:10.22054/jpe.2018.26885.1695
- صادقیان، عفت؛ محمدی، زهرا و شمسایی، فرشید. (۱۳۹۶). ارتباط استرس با الگوهای ارتباطی مادران کودکان عقب‌مانده ذهنی آموزش‌پذیر. *مجله مراقبت پرستاری و مامایی ابن‌سینا*. ۲۵ (۳): ۵۷-۶۴. doi:10.21859/nmj-25038
- عکافی بروجنی، فرخ‌لقا؛ بهبودی، معصومه و دوکانه‌ای‌فرد، فریده. (۱۴۰۲). مقایسه اثربخشی درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد و درمان شناختی-رفتاری بر ویژگی‌های شخصیتی مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم. *روان‌شناسی افراد/استثنایی*، ۱۳(۵۲): ۱۵۷-۱۸۸. doi:10.22054/jpe.2024.76722.2632
- غلامی فشارکی، محمد؛ طالبیان، داوود؛ آقامیری، زهره و محمدیان، معصومه (۱۳۹۰). پایایی و روایی پرسش‌نامه برآورد رضایت شغلی در کارکنان خدمات درمانی نظامی. *طب نظامی*، ۱۳(۴): ۲۴۱-۲۴۶. https://militarymedj.bmsu.ac.ir/article_1000465.html
- محمدی‌فر، محمدعلی؛ کاظمی، سکینه و زارعی‌مته کلایی، الهه. (۱۳۹۵). نقش عملکرد خانواده و خودکارآمدی در سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان. *روان‌شناسی مدرسه*، ۵(۴)، ۱۱۷-۱۳۱. doi:10.22098/jsp.2017.515
- میکائیلی، نیلوفر؛ سلمانی، علی و شارعی، آيسان. (۱۴۰۲). تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر انسجام / سازش‌یافتگی خانواده و راهبردهای مقابله‌ای در والدین دانش‌آموزان دختر دارای ناتوانی‌های یادگیری. *ناتوانی‌های یادگیری*. ۱۳(۱): ۴۲-۵۶. doi:10.22098/jld.2023.13976.2126
- نجات، سحرناز؛ منتظری، علی؛ هلاکویی نایینی، کورش؛ محمد، کاظم و مجدزاده، سیدرضا. (۱۳۸۵). استانداردسازی پرسشنامه کیفیت زندگی سازمان جهانی بهداشت (WHOQOL-BREF): ترجمه و روان‌سنجی گونه ایرانی. *مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی*. ۴(۴): ۱-۱۲. <http://sjsph.tums.ac.ir/article-1-187-fa.html>

ودودی، ساجده؛ ارجمندنیا، علی اکبر و فکری، مریم. (۱۴۰۰). طراحی برنامه توانمندسازی شناختی- رفتاری مادران دارای کودک طیف اوتیسم و اثربخشی آن بر بهبود تعامل با کودک. *توانمندسازی کودک: اناس-شناختی*. ۱۲(۴): ۹۹-۱۱۰.
doi:10.22034/ceciranj.2021.250274.1460

References

- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Text Revision: DSM-5-TR™*. Washington, DC, American Psychiatric Association. doi:book/10.1176/appi.books.9780890425787
- Bell, R. Q. (1968). A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization. *Psychological Review*, 75(2), 81-95. doi:10.1037/h0025583
- Bigby, C., & Beadle-Brown, J. (2018). Improving Quality of Life Outcomes in Supported Accommodation for People with Intellectual Disability: What Makes a Difference? *J Appl Res Intellect Disabil*, 31(2), e182-e200. doi:10.1111/jar.12291
- Boehm, T. L., Carter, E. W., & Taylor, J. L. (2015). Family Quality of Life During the Transition to Adulthood for Individuals With Intellectual Disability and/or Autism Spectrum Disorders. *American journal on intellectual and developmental disabilities*, 120(5), 395-411. doi:10.1352/1944-7558-120.5.395
- Gall, Meredith Damien., Gall, Joyce. & Borg, Walter. (2014). Quantitative and qualitative research methods in educational sciences and psychology. 32(3). doi:10.2307/3121583
- Hsiao, Y. J., Higgins, K., Pierce, T., Whitby, P. J. S., & Tandy, R. D. (2017). Parental stress, family quality of life, and family-teacher partnerships: Families of children with autism spectrum disorder. *Research in developmental disabilities*, 70, 152-162. doi:10.1016/j.ridd.2017.08.013
- Kulasinghe, K., Whittingham, K., Mitchell, A. E., & Boyd, R. N. (2023). Psychological interventions targeting mental health and the mother-child relationship in autism: Systematic review and meta-analysis. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 65(3), 329-345. doi:10.1111/dmcn.15432
- Lee, C., Sung, Y. T., Zhou, Y., and Lee, S. (2018). The relationships between the seriousness of leisure activities, social support and school adaptation among Asian international students in the US, *Leisure Stud.* 37, 197-210. doi:10.1080/02614367.2017.1339289

- Maenner MJ, Shaw, KA, Baio, J. (2020). Prevalence of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2016. *MMWR. Surveillance Summaries*, 69 (4):1–12. doi:10.15585/mmwr.ss6904a1
- Matteucci, M. C., Scalone, L., Tomasetto, C., Cavrini, G., & Selleri, P. (2019). Health-related quality of life and psychological wellbeing of children with Specific Learning Disorders and their mothers. *Research in Developmental Disabilities*, 87, 43–53. doi: 10.1016/j.ridd.2019.02.003
- McKay, M., Davis, M. & Fanning, P. (2009), *Messages: the communication skill book*. Translated by Rahimi Mobaraki, M.A (2023), Tehran: Arjmand. (Text in Persian). <https://www.arjmandpub.com/book/>
- Osmančević Katkić, L., Lang Morović, M. i Kovačić, E. (2017). Parenting stress and a sense of competence in mothers of children with and without developmental disabilities. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53, 63–76. <https://hrcak.srce.hr/193742>
- Skarstein, S., Bergem, A. K., & Helseth, S. (2020). How do mothers of adolescents with chronic pain experience their own quality of life?. *BMC psychology*, 8(1), 64. doi:10.1186/s40359-020-00430-4
- Skevington, S. M., Lotfy, M., O'Connell, K. A., & WHOQOL Group (2004). The World Health Organization's WHOQOL-BREF quality of life assessment: psychometric properties and results of the international field trial. A report from the WHOQOL group. *Quality of life research: an international journal of quality of life aspects of treatment, care and rehabilitation*, 13(2), 299–310. doi:10.1023/B:QURE.0000018486.91360.00
- Turnock, A., Langley, K., & Jones, C. R. G. (2022). Understanding Stigma in Autism: A Narrative Review and Theoretical Model. *Autism in adulthood: challenges and management*, 4(1), 76–91. doi:10.1089/aut.2021.0005
- Waber, D. P., Boiselle, E. C., Forbes, P. W., Girard, J. M., & Sideridis, G. D. (2019). Quality of life in children and adolescents with learning problems: Development and validation of the ld/qol15 scale. *Journal of learning disabilities*, 52(2), 146–157. doi:10.1177/0022219418775119

References [In Persian]

- Aghaziarati, A., Ashori, M., Norouzi, G. & Hallahan, D. P. (2022). Designing and Validating an Excellent Parenting Program to Create Peace and Reduce Challenge in Families of Children Suffering from

- Hearing Loss. *Journal of Family Research*, 18(1), 135-154. doi:10.52547/JFR.18.1.135
- Akafi broujeny, F. L., Behboodi, M., & Dokaneifard, F. (2023). Comparison of the Effectiveness of Acceptance and Commitment Therapy and Cognitive Behavioral Therapy on Modulating the Personality Traits of Mothers Having Children with Autism Spectrum Disorder. *Psychology of Exceptional Individuals*, 13(52), 157-188. doi:10.22054/jpe.2024.76722.2632
- Baghban Vahidi M, Hossein Khanzadeh A A, Nedae N. (2017). The Impact of Training Mothers of Autistic Children for Effective Communication Skills on Social Skills Improvement in Autistic Children. *mejds. Middle Eastern Journal of Disability Studies* 7:1-7. [In Persian] <http://jdisabilstud.org/article-1-627-en.html>
- Bamdad M, Esmaeili A, Ghadampour E. (2024). The effectiveness of emotion regulation training on the family quality of life of mothers with children with autism and separation anxiety disorder. *Shenakht Journal of Psychology and Psychiatry*. 11 (3):29-42. doi:10.32598/shenakht.11.3.29
- Bandak, M., Bahadori, M., & Rigi, SH. (2020). The Effectiveness of Life Skills Training on Social Adaptation and Reducing Bullying of Athletic High School Students in Tehran. *Journal of Motor and Behavioral Sciences*, 3 (1), 79-89. [In Persian] https://www.jmbs.ir/article_99445.html?lang=en
- Barghi Irani, Z., Bagiyan Kulehmarz, M. J., & sharifi, F. (2016). The social skills training on emotional adjustment increasing, mental health and self-esteem of students with physical–mobile disability. *Biannual Journal of Applied Counseling*, 6(1), 37-58. [In Persian] doi:10.22055/jac.2016.12567
- Bavazin F, Sepahvandi M A, Ghazanfari F. (2018). The Effectiveness of Communication Skills Training on Academic Self-efficacy and Social Phobia in Adolescent Females with Depression. *IJPN*; 6 (3): 18-25. [In Persian] <http://ijpn.ir/article-1-1044-fa.html>
- Bazarfeshan, B., Kargar Dolatabadi, A., Mohammadi, M., Sarmadi, P., Lakzaei, J., Hosseininejad, S. & et al. (2019). Quality of life of the mothers of children with autism. *Journal of Gorgan University of Medical Sciences*, 20 (4): 77-82. <http://goums.ac.ir/journal/article-1-3541-en.html>
- Borjali, M. & Borhani, E. (2022). The effect of communication skills training on social anxiety and anger of abused and neglected adolescents in Tehran. *Social Psychology Research*, 11(44), 165-182. [In Persian] doi:10.22034/spr.2022.302114.1673

- Gholami Fesharaki, M., Talebiyan, D., Aghamiri, Z & Mohammadian M. (2011). Reliability and validity of âJob Satisfaction Surveyâ questionnaire in military health care workers. *Journal of Military Medicine*, 13(4), 241-246. https://militarymedj.bmsu.ac.ir/article_1000465.html
- Gull, M., & Nizami, N. (2015). Comparative study of hope and psychological well-being among the parents of physically and intellectually disabled children. *International Journal of Modern Social Sciences*, 4(2), 143-152. doi:10.15804/tner.19.56.2.23
- Habibi, D., Hafezi, F., Amiri Majd, M., Asgari, P., & Heidari, A. (2023). Comparison of the effectiveness of problem solving training and behavior management to mothers on communication skills of children with autism spectrum disorder. *Journal of School Psychology*, 12(2), 87-75. [In Persian] doi:10.22098/jsp.2023.6905.4114
- Ibrahimagic, A., Patkovic, N., Radic, B., & Hadzic, S. (2021). Communication and Language Skills of Autistic Spectrum Disorders in Children and Their Parents' Emotions. *Mater Sociomed*, 33(4): 250-256. doi:10.5455/msm.2021.33.250-256
- Jamali, Y., Fatehizade, M., & Abedi, M. R. (2023). Discovering the Thematic Network of Communication Problems of Families Have Children with Autism Spectrum Disorder. *Psychology of Exceptional Individuals*, 13(51), 201-237. [In Persian] doi:10.22054/jpe.2023.74219.2594
- Khodayarifard, M., GhobariBonab, B., Shokouhi Yekta, M., TahmasbKazemi, B., Faghihi, A., Azarbajani, M., et al. (2019). Religiosity Interactional Program for University Students: Development and Validation. *Positive Psychology Research*, 4(4), 69-84. [In Persian] doi:10.22108/ppls.2019.112822.1519
- Khoughar, A, Asgharnejad, A A, Ranjbar, H, Lotfei, M, Hakimshoushtari, M. (2019). Lived Experience of the Social Suffering of the Parents with Autism Spectrum Disorder (ASD) Child. *refahj*. 19(72), 243-282. [In Persian] doi:10.29252/refahj.19.72.243
- Lashari, S. A., Kaur, A., & Awang-Hashim, R. (2018). Home Away from Home-The Role of Social Support for International Studentsâ€™ Adjustment. *Malaysian Journal of Learning and Instruction*, 15(2), 33-54. doi:10.32890/mjli2018.15.2.2
- Mikaeili, N., Salmani, A., & Sharei, A. (2023). The effect of communication skills training on family adaptability / cohesion and coping strategies in parents of female students with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 13(1), 42-56. [In Persian] doi:10.22098/jld.2023.13976.2126

- Mohammadi, A., Ghazavi, Z., & Moghadam, M. F. (2024). The Effect of a Happiness Education Program on the Expressed Emotion and Quality of Life of Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder. *Iranian journal of nursing and midwifery research*, 29(4), 446–451. doi:10.4103/ijnmr.ijnmr_20_22
- Mohammadyfar, M. A., Kazemi, S., & Zarei Matekolaee, E. (2017). The role of students' family function and self-efficacy in social adjustment. *Journal of School Psychology*, 5(4), 117-13. [In Persian] doi:10.22098/jsp.2017.515
- Nejat, S., Montazeri, A., Holakouie Naieni, K., Mohammad, K. & Majdzadeh, S. The World Health Organization quality of Life (WHOQOL-BREF) questionnaire: Translation and validation study of the Iranian version. *sjsph* 2006; 4 (4):1-12. [In Persian] <http://sjsph.tums.ac.ir/article-1-187-fa.html>
- Nobakht, Z., Rassafiani, M., Hosseini, S. A., & Hosseinzadeh, S. (2020). A web-based daily care training to improve the quality of life of mothers of children with cerebral palsy: A randomized controlled trial. *Research in developmental disabilities*, 105, 103731. doi:10.1016/j.ridd.2020.103731
- Patel, A. D., Arya, A., Agarwal, V., Gupta, P. K., & Agarwal, M. (2022). Burden of care and quality of life in caregivers of children and adolescents with autism spectrum disorder. *Asian journal of psychiatry*, 70, 103030. doi:10.1016/j.ajp.2022.103030
- Sadeghian, E, Mohammadi, Z, Shamsaei, F. (2017). The relationship between stress and mothers communication patterns of educable mentally retarded children. *Avicenna J Nurs Midwifery Care*; 25 (3): 57-64. [In Persian] doi:10.21859/nmj-25038
- Salari, N., Rasoulpoor, S., Rasoulpoor, S., Shohaimi, S., Jafarpour, S., Abdoli, N., ... & Mohammadi, M. (2022). The global prevalence of autism spectrum disorder: a comprehensive systematic review and meta-analysis. *Italian Journal of Pediatrics*, 48(1), 112. doi:10.1186/s13052-022-01310-w
- Shahjooi, S., Jalalmanesh, S., & Ebrahimi, E. (2014). Relationship between critical thinking and interpersonal communication skills in nursing students of Azad University Tehran medical Branch. *Journal of Nursing Education*, 3(3), 1-13. [In Persian] <http://jne.ir/article-1-348-en.html>
- Shiralinia, K., Abdollahi Musavi, H., & Khojastemehr, R. (2018). The effectiveness of of Group Acceptance and Commitment Therapy (ACT)-Based Training on Parenting Stress and Psychological Flexibility in Mothers of Children with Autism Spectrum

- Disorderr. *Psychology of Exceptional Individuals*, 7(28), 21-44. [In Persian] doi:10.22034/ceciranj.2021.250274.1460
- Singh, N. N., Lancioni, G. E., Medvedev, O. N., Hwang, Y. S., & Myers, R. E. (2021). A Component Analysis of the Mindfulness-Based Positive Behavior Support (MBPBS) Program for Mindful Parenting by Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder. *Mindfulness*, 12(2), 463–475. doi:10.1007/s12671-020-01376-9
- Vadoudi, S., Arjmandnia, A. A., & Fekri, M. (2022). Designing a cognitive-behavioral empowerment program for mothers of children with autism spectrum disorder and its effectiveness on improving the interaction with the child. *Empowering Exceptional Children*, 12(4), 110-99. [In Persian] doi:10.22034/ceciranj.2021.250274.1460
- Zareice hoseini abadi, M., & Omidian, M. (2017). The Effect of Communicational Skills Training on Social Anxiety in Boys Adolescents with Intellectual Disability. *Psychology of Exceptional Individuals*, 7(26), 89-107. doi:10.22054/jpe.2017.4671.1164

استناد به این مقاله: سیداسماعیلی قمی، نسترن، سلمانی، علی. (۱۴۰۴). اثر بخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر سازگاری اجتماعی و کیفیت زندگی مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف اوتیسم، روان‌شناسی افراد/استثنایی، ۱۵(۵۷)، ۱۳۹-۱۰۵. DOI: 10.22054/jpe.2025.83606.2778

Psychology of Exceptional Individuals is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

